

IMPLICATII ALE PATRUNDERII POPULATIILOR STEPICE PENTRU INCEPUTUL BRONZULUI TIMPURIU IN MUNTENIA

Una din caracteristicile de bază ale spațiului carpato-nistean a fost permanenta predispunere a grupurilor culturale de aici spre o interacțiune activă în orice direcție și sub orice formă cu medii culturale diferite¹. O înviorare a interdependențelor dintre culturile balcano-dunărene și masivele culturale de stepă s-a stabilit în perioada eneoliticului final. În acest moment, în aria de răspândire a culturii Gumelnița își face apariția o manifestare culturală total diferită; cultura Cernavodă I, originea nord-pontică a principalelor comunități ale acesteia neputând fi pusă la îndoială². Pătrunderea culturii Cernavodă I în această arie a împins populația gumelnițeană în zona de dealuri a Munteniei, aceasta din urmă, formând aici aspectul cultural Bratești³. Astfel, această cultură a populației răsăritene a ocupat Dobrogea, Muntenia răsăriteană, sud-estul Moldovei, sudul Basarabiei, până în Oltenia (Drăgănești-Olt⁴, Cârcea⁵, zona Porților de Fier⁶ și Bulgaria⁷). Având în vedere că ultimele locuiri gumelnițene au fost datate cu importuri Cucuteni A3, dar și ca la Hîrșova⁸, sub nivelul Cernavodă I era o depunere (cca 40 m) în care ceramica gumelnițeană A2 (majoritară) era amestecată cu ceramica Cernavodă I, putem presupune că începuturile penetrației acesteia ar fi putut să se petreacă la un orizont cronologic corespunzător fazei A3 fiind a culturi Cucuteni.

Pentru materialele de tip Cernavodă I putem găsi analogii, însă foarte generale, în spațiul nord-pontic. Acest lucru este explicabil dacă avem în vedere că în drumul lor, populațiile purtătoare ale acestei culturi au trecut prin spații ocupate de cultura Gumelnița (cu un nivel de dezvoltare foarte ridicat), preluând de la acesta o serie de elemente de civilizație.

În acest fel, în spațiul carpato-dunărean coexistă acum trei cercuri culturale⁹: Cucuteni, Cernavodă I și al treilea: cercul culturilor locale Bratești, Sălcuța, Krivodol-Bubanji, Suplenc-Bakano-Gumno-Bodrogkeresztur, acesta din urmă sfârșind într-o formă unitară: Hissar-stratul inferior, Sălcuța IV, Vajska, Hunyadihalom, Herculane II, III, Cheile Turzii, Laznany¹⁰. Din amestecul culturii Cernavodă I cu elemente ale acestui cerc a rezultat fenomenul Cernavodă III-Boțeraz¹¹. Această cultură, având ca formă specifică vasele-sac, ornamentate cu brăuri în relief, și străchinile canelate în interior¹², aparține perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și are o arie ceva mai restrânsă decât Cernavodă I. Acum, în sudul Olteniei, își face apariția un nou aspect cultural, cunoscut sub denumirea de aspectul Celei. Descoperirile de la Celei sunt de tip Ezero; Sebastian Morintz fiind de părere că aceasta este un grup al populației Ezero, pătruns la nordul Dunării¹³. Cum cultura Ezero are la baza sa un puternic fond Cernavodă I¹⁴, este firesc ca și aspectul său de la nordul Dunării să aibă un caracter asemănător. Orizontul

¹ E. Sava, *Manzura*, în *Mem.Ant.*, XIX, 1994, p.143-144.

² P. Roman, în *Symposia Thracologica*, 7, 1989, Tulcea, p.52.

³ Ersilia Tudor, în *SCIVA*, XXVIII, 1, 1977, p.37 sqq.

⁴ Informație amabilă, pe care am primit-o de la Marin Nica, căruii îi mulțumim.

⁵ Vezi supra.

⁶ S. Morintz, în *Revista de istorie*, XXX, 9, 1977, p.1468.

⁷ P. Roman, în *Carpica*, XIV, 1982, p.40-41.

⁸ P. Hașoti, D. Popovici, în *Pontica*, XXV, 1994, p.41.

⁹ P. Roman, în *Carpica*, XIV, 1982, p.42.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p.43.

¹² S. Morintz, P. Roman, în *SCIV*, XIX, 4, 1968, p.557.

¹³ S. Morintz, *op.cit.*, p.1469.

¹⁴ M. Petrescu-Dâmbovița, în *RESEE*, XV, 3, 1977, p.522.

Herculane-Cheile Turzii (respectiv Hissar I-Vajska, Hunyadhalom, Laznany) este primul complex cu elemente comune și cu o largă răspândire. Orizontul Cernavodă III-Boleraz conține elemente de șoc, care duc la barbarizarea unor întinse regiuni, dar și la adâncirea procesului de unificare culturală, prin înlăturarea unor particularisme regionale¹⁵. Un asemenea fenomen va ușura transmiterea rapidă pe spații largi a unor bunuri, care vor duce la procesul de formare a culturii Coțofeni¹⁶. La baza acestei culturi, pe lângă cele două grupe etnice amintite mai sus, un rol important trebuie să-l fi avut și grupul Celei, grup care va juca un rol esențial în vehicularea unor bunuri culturale sud-nord¹⁷.

Ajungând în acest punct al expunerii noastre, să ne oprim puțin privirea asupra originii culturii Cernavodă II, cultură cu un rol esențial în geneza bronzului timpuriu din Muntenia. Ceea ce numim astăzi, în mod obișnuit, Foltești II doar un moment din evoluție, un derivat din etapele mai vechi Gorodsk-Ustovo¹⁸. Dar Foltești II este și componenta de bază din care se dezvoltă cultura Cernavodă II¹⁹ și pentru a demonstra originea stepică a acesteea avem la dispoziție alte puncte de pe teritoriul Moldovei sau din sud-vestul fostei U.R.S.S. (descoperiri Gorodsk-Ustovo²⁰). În Câmpia Munteniei, cultura Cernavodă II (Foltești II) reprezintă o apariție bruscă, puternic individualizată²¹. Aria sa de formare trebuie însă căutată în zona gurilor Dunării, pe un fond mixt (Ustovo), Cernavodă I, la care se adaugă influențe nordice de tip Horodiștea-Erbiceni²². După toată această perioadă de frământări, odată cu pătrunderea culturii Cernavodă II în Câmpia Munteniei, s-a instaurat o perioadă îndelungată de liniște, bazată pe un mai solid echilibru tribal²³. Drept urmare, au luat naștere mai multe cercuri culturale, a căror asemănare se datorează elementelor etno-culturale comune²⁴. Dintre acestea, ne interesează în mod deosebit cercul cultural central peninsular și est-central european și cercul cultural vest-pontic. Primul are în substratul său fondul local eneolitic, iar ca strat un adaos variabil de elemente nord-pontice²⁵. Acestui cerc, cel mai reprezentativ al perioadei de tranziție, îi atribuim grupele și culturile: Orlea-Sadovec, Celei, Coțofeni, Baden, Kostolac, Vucedol²⁶.

Cercul cultural vest-pontic, limitat la Bugeac, sudul Moldovei, estul Munteniei, Dobrogea și nord-estul Bulgariei, are în compoziția sa cele mai numeroase elemente de origine nord-pontică. Între cele două cercuri culturale, într-o zonă tampon, de întrepătrundere, s-a realizat, cel mai devreme pentru regiunile nord-balcanice și dunărene, un echilibru în structura internă a comunităților, structura care este specifică pentru epoca bronzului sub toate aspectele²⁷. În această zonă au apărut primele sinteze etno-culturale ale noii epoci, care ne apar ulterior, sub forma culturilor sau grupelor culturale Glina, Năeni, Zăbala, Schneckenberg, Jigodin, Bogdănești și, eventual, a celor de tip Zimnicea. Cele mai vechi manifestări ale epocii bronzului se înscriu în limita (probabil târzie) a unor descoperiri de felul celor de la Zimnicea²⁸, Mlajet²⁹, pe teritoriul care ne interesează. În ceea ce privește necropola de la Zimnicea,

¹⁵ P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, p.79.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ D. Herciu, S. Morintz, P. Roman, în *SCIV*, XXIV, 3, 1973, p.398.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, nota 54.

²¹ S. Morintz, P. Roman, *op.cit.*, p.564.

²² *Ibidem*, p.565.

²³ P. Roman, în *SCIV*, XXXVII, 1, 1986, p.32. Idem, în *Acta Hargitensia*, I, 1980.

²⁴ P. Roman, în *SCIV*, XXXVII, 1, 1986, p.32.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p.32-33.

²⁸ A. D. Alexandrescu, în *Dacia*, XVIII, 1974, p.79 sqq.

²⁹ P. Roman, în *SCIV*, XXXVII, 1, 1986, p.30.

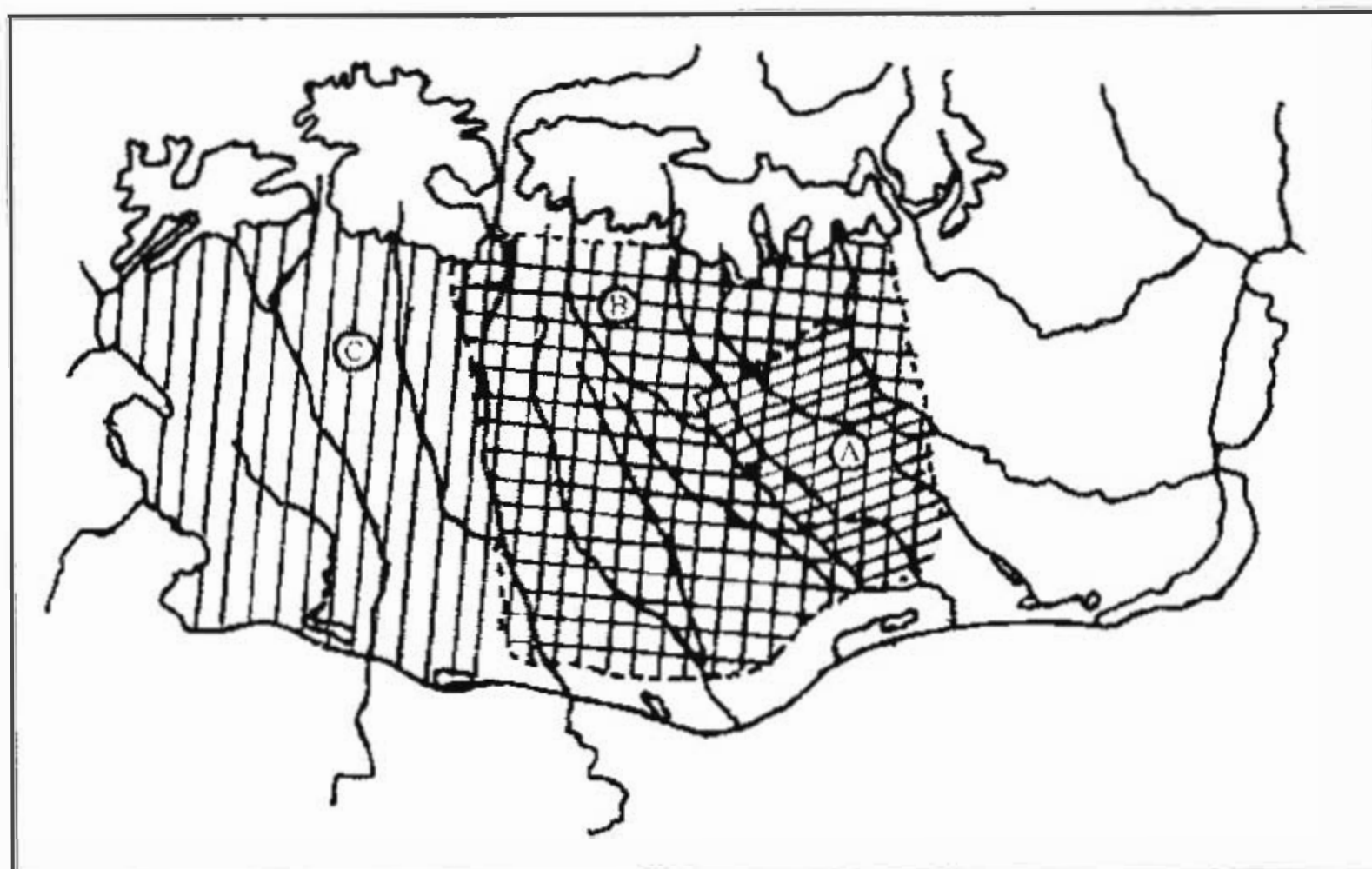

Fig.1. Aria de răspândire a culturii Glină (după C. Schuster):
A - Teritoriul inițial; B - Probabilul teritoriu ocupat în faza clasică;
C - Teritoriul ocupat în fazele finale.

găsim aici un amestec de elemente meridionale (ceramică), elemente orientale (înmormântări cu ocră) și central europene (obiecte de podoabă)³⁰.

● Originea culturii Glină are încă multe aspecte nelămurite. Totuși, s-a stabilit că Cernavodă II și aspectul Foltești II, evoluat spre o linie independentă în sudul Moldovei (Foltești III)³¹, sunt componente de bază pentru formarea culturii Glină³². Aceste elemente s-au grefat pe fondul final al eneoliticului (cultura Gumelnița B și Cernavodă I); la toate acestea adăugându-se elemente ale grupelor culturilor mormintelor tumulare cu

ocră și ale culturii Trichterbecher și poate ale amforelor sferice³³. Nu pot fi omise aici nici influențele culturii Cernavodă III și cele nord-pontice, căci Muntenia a fost alimentată periodic cu elemente eterogene³⁴ din spațiile menționate. Aria de formare a culturii Glină este, după cât se pare, zona municipiului București și a împrejurimilor sale, în faza sa clasică ea extinzându-se spre vest³⁵. Așezarea Glină de la Govora Sat-Runcuri³⁶, din faza a III-a a culturii, suprapune o așezare Coțofeni; la fel și la Ostrovul Corbului³⁷. În acest fel, o perioadă de timp, comunitățile Coțofeni și Glină au coexistat. Ceea ce este însă remarcabil, este faptul că pe linia sa estică comunitățile Glină mențin un echilibru defensiv. Acest lucru, credem că se datorează unei presiuni constante, care însă, uneori, dă dovadă de impulsivitate, a grupurilor mormintelor tumulare cu ocră. Astfel, un puternic impuls de acest fel pare să fi avut loc imediat după faza Govora Sat-Runcuri³⁸, când, în zona Dobrogei și de est a Munteniei au pătruns astăzi de comunități (mormintele de la Lișcoteanca, pe care N. Harțuche le datează în prima jumătate a bronzului timpuriu și le atribuie culturii de stepă nord-vest pontice³⁹ sau movilelor funerare de la Gurbănești⁴⁰. Autorul descoperirilor de la Gurbănești le datează pe acestea ca fiind sincrone cu faza finală a culturii Glină⁴¹.

Cultura Glină, sub presiunea acestor populații de origine nord-pontică, în drumul său spre vest, a întors curentul vucedolian spre nord; în aceste ținuturi dând naștere grupelor Mako, Nyrseg, a reactivat centrele bronzului timpuriu macedonean, a stimulat trecerea de la moda ceramicii bogat ornamentate la

³⁰ M. Petrescu-Dâmbovița. *op.cit.*, p.566.

³¹ S. Morintz, P. Roman, în *PZ*, 51, 1, 1976, p.41; S. Morintz, *op.cit.*, p.1470.

³² P. Roman, în *PZ*, 51, 1, 1976, p.41; S. Morintz, *op.cit.*, p.1470.

³³ Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromihete*, București, 1988, p.70

³⁴ C. Schuster, în *Istros*, VII, 1994, p.64.

³⁵ P. Roman, în *Thraco-Dacia*, VI, 1985, 1-2, p.116.

³⁶ Pentru aria de răspândire a culturii Glină, vezi C. Schuster, *op.cit.*, *passim*.

³⁷ P. Roman, în *SCIV*, XXXVII, 1, 1986, p.39.

³⁸ Idem, în *Symposia Thracologica*, XI, 1992, p.XXII.

³⁹ P. Roman, în *SCIV*, XXXVII, 1, 1986, p.54.

⁴⁰ *Ibidem*, p.50.

⁴¹ D. V. Rosetti, în *MCA*, VI, 1959, p.793 sqq.

simplitate⁴².

Așadar, prin pătrunderea populațiilor stepice în spațiul de care ne ocupăm, s-au constituit primele "protocivilizații" europene⁴³. Aprecierea pur negativă a invaziei triburilor de stepă reflectă doar unilateral acest proces. Rezultatul pozitiv al contactelor active ale celor două comunități consta într-o originală "decuplare" a culturilor balcano-dunărene din culturi cu dezvoltare "în interior", în culturi cu dezvoltare "în exterior".

Această pătrundere a populațiilor stepice nu s-a făcut într-un mod uniform și constant, existând și momente de liniște, dar și momente de impulsivitate. Două par a fi cauzele principale ale migrației stepicilor în zonele balcano-dunărene: pe de o parte, suprapopularea spațiilor nord-pontice (unde păstoritul și creșterea animalelor luaseră un avânt considerabil), iar pe de altă parte, faptul că culturile din zona balcano-dunăreană ajunseseră la un nivel de dezvoltare remarcabil, în timp ce comunitățile nord-pontice necesitau astfel de realizări. Sperăm că cercetările ulterioare vor aduce o nouă lumină în această problemă deosebit de complexă, lucru care ne-ar face să înțelegem mai bine complicatul proces al indoeuropenizării, proporțiile în care cele trei elemente principale (nord-pontice, cgeo-anatoliene și central europene) au contribuit la constituirea bronzului tracic.

CRISTINEL FÂNTÂNEANU
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

IMPLICATION DE LA PÉNÉTRATION DES POPULATIONS STEPPIQUES, POUR LE DÉBUT DE L'ÂGE DU BRONZE ANCIEN EN MUNTENIE

RESUMÉ

L'auteur présente, en synthèse l'apport des populations d'origine nord-steppiennes au déclenchement des phénomènes qui s'inscrivent dans le cadre de l'âge du bronze ancien de Muntenie. Le premier flot de ces populations s'est constitué sur le territoire de Muntenie, dans la civilisation Cernavoda I en y remplaçant la civilisation de Gumelnița I. Le résultat du mélange de la civilisation de Gumelnița I avec des éléments du cercle culturel Herculane-Cheile Turzii est le phénomène de Cernavodă III-Boleraz. Le résultat de ces deux phénomènes culturels et du groupe Celci (du sud d'Olténie) avec des éléments du type Ezero, sera le procès de formation de la civilisation de Coțofeni.

En ce qui concerne la civilisation de Cernavodă II, elle tient à sa base un puissant fond Foltești II (dont l'origine steppique ne peut pas être en doute). Les éléments Cernavodă II et Foltești II (qui évoluèrent vers une voie indépendante au sud de la Moldavie et au nord-est de la Muntenie - Foltești III) sont des éléments essentiels dans la formation de la civilisation de Glina. Pendant sa phase initiale, la civilisation de Glina occupa la région du municipe de Bucarest et de ses environs et ensuite pendant sa phase classique, elle allait s'étendre vers l'ouest sous la pression des groupes des tombeaux funéraires avec d'ocre en remplaçant graduellement les communautés Coțofeni de l'Olténie.

En conclusion, on peut affirmer que le résultat positif de la pénétration des populations steppiennes réside dans un originale "découpage" des civilisations balcano-danubiennes en les transformant de civilisations avec un développement "à l'intérieur" dans des civilisations avec un développement "à l'extérieur".

⁴² *Ibidem*, p.812.

⁴³ P. Roman, în *Thraco-Dacica*, VI, 1984, 1-2, p.118. nota 15; idem, în *Acta Hargitensia*, I, 1980, p.16.